

ПОЛИТОЛОГИ ХХП

Эрдэм шинжилгээний бичиг №22 (593): 119-131 дэх тал

**МОНГОЛ, ХЯТАД, ОРОСЫН ГЕОПОЛИТИКИЙН ҮНДЭС СУУРЬ, ЦААШДЫН
ЧИГ ХАНДЛАГА**

Д.Түмэнжаргал
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш

А.Отгонням
Жилин Их сургуулийн Зүүн хойд Ази судлалын
хүрээлэнгийн докторант

Sebule
МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Хураангуй:

Сүүлийн жилүүдэд ашиг сонирхолдоо хөтлөгдөн дэлхийн улс төр, эдийн засгийн бүтцэд гарсан өөрчлөлт, Сирийн дайн, Хятад-Америкийн худалдааны дайн, Орос-Украины дайн, Япон, Өмнөд Солонгос бие биедээ хориг арга хэмжээ авч, томоохон улс орнууд нэгдэж эхэлсэн. Гадаад орчны өөрчлөлтийн өмнө Монгол Улс өөрийн ашиг сонирхлоо энэ тэргүүнд тавьж, Хятад, Оростой харилцах харилцаагаа газар зүйн байрлалдаа тулгуурлан зохицуулдаг. Энэхүү өгүүлэлд Монгол улсын геополитикийн онцлог, БНХАУ-ын хөгжлийн Монгол дахь нөлөө, ОХУ-ын Монгол дахь нөлөө, Монгол Улсын Орос, Хятадын хоорондын тэнцвэрт байдал, Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн бүтээн байгуулалт зэрэг таван асуудалд анхаарлаа хандуулсан болно.

Түлхүүр үгс: Геополитикийн доорх коридор. Монгол, Хятад, Оросын геополитикийн шинжилгээ.

Монгол, Орос, Хятад гурван улс нь газар зүйн үүднээс авч үзвэл хил залгаа хөрш орнууд юм. Монгол, Оросын хилийн шугамын урт 3485 км бол Монгол, Хятадын хилийн шугамын урт 4700 км орчим байдаг. Монгол, Хятадын хил дэлхийн бусад улсын хилээс хамгийн урт нь юм. Монгол Улс нь Хятад, Орос хоёр улсын дунд оршноор газар зүйн байршлын хувьд хоёр том зах зээлийн дунд бөгөөд Монголын зам тээврийн салбарт ихээхэн ач холбогдолтой байдаг.

1990-ээд онд ЗХУ задран унасан нь олон улсын хамтын нийгэмлэгт томоохон нөлөө үзүүлж, янз бүрийн улс орон, ялангуяа ЗХУ-ын янз бүрийн улсууд болон хөрш зэргэлдээ орнуудын дипломат харилцаанд гүн гүнзгий өөрчлөлтүүд гарч эхэлсэн. ЗХУ-аас хараат байхаа больж, бие даасан гадаад бодлогоо аажмаар бий болгож, бие даасан дипломат харилцааны замд орж эхэлсэн. ЗХУ задран унасны дараа Монголд томоохон өөрчлөлтүүд гарч, эдийн засгийн хувьд зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцоо хэрэгжиж, улс төрийн хувьд ардчилал, хүний эрхийн хөгжлийн гарцыг судалж, олон тулгуурт, нээлттэй, гадаад бодлого хэрэгжүүлж эхэлсэн.

1. Монгол Улсын геополитикийн онцлог

Монгол Улс далайд гарцгүй орны хувьд газар зүйн өвөрмөц онцлогоосоо шалтгаалж эх газрын өвөрмөц уур амьсгалтай буюу 1580 метрийн өндөрт өргөгдсөн бүс нутаг, энэ цаг уурын хамгийн тод онцлог нь температурын зөрүүтэй дөрвөн улиралтай. Монгол Улсын геополитикийн онцлогийг бүхэлд нь дараах гурван зүйлд нэгтгэн дүгнэж болно.

(1) *Монгол улс бол далайд гарцгүй орон.* Монгол орон өргөн уудам газар нутагтай ч далайд гарцгүй. Геополитикийн өргөрөгөөс харахад Монгол Улс Зүүн хойд Ази гэж хуваагддаг. Газарзүйн өвөрмөц онцлог нь Монгол Улсыг эдийн засгийн хувьд харьцангуй таагүй байдалд оруулдаг. Дипломатч Л.Эрдэнчулуун нэгэн үе Монголд нэн чухал үүрэг гүйцэтгэсэн бөгөөд тэрээр хэлэхдээ: Газар нутаг том, хүн амын тоо цөөхөн, эдийн засаг нь шилжилтийн шатандаа яваа, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтын үр хөврөлийн хэлбэр бүхий дэлхийн бүх улс орон дөнгөж бүрэлдэн тогтсон. Энэхүү газар зүйн өвөрмөц онцлог нь Монголыг удаан хугацаанд таагүй байдалд оруулдаг¹.

(2) *Монгол улс өргөн уудам газар нутагтай, хүн ам сийрэг суурьшсан.* 2018 онд Монгол Улсын хүн ам 3.12 сая гаруй, улсын дундаж нягтрал нэг ам.км-д 2.00 хүн байгаа нь дэлхийн хамгийн доод түвшин² байна. Хүн амын тоо, хүн амын насны бүтэц нь Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд нөлөөлөх гол хүчин зүйл юм. Хүн амын тоо нь ажиллах хүчний хөгжлийн үндсэн баталгаа болдог нь эдийн засгийн хөгжлийн аливаа үйл явцыг хөдөлмөрийн баазаар баталгаажуулах шаардлагатай болгодог. Учир нь хүн амын өсөлт нь эдийн засгийн эрч хүчийг хадгалах чухал нөхцөл болдог. Монгол Улсын хүн амын тархалт харьцангуй тархай бутархай, голчлон Улаанбаатар хотод хүн ам нь нягтаршиж, эдийн засгийн бүсүүд төвлөрсөн. Харин алслагдсан бүс нутагт эдийн засгийн хөгжил буурай, хүн амын нягтаршил багатайгаас болж эдийн засгийн хөгжлийг хангалттай хангаж чадахгүй, хүн амын аюулгүй байдал, хөгжлийн хангалттай түүчээлж чаддаггүй. Түүнчлэн хүн амын хомсдол нь Монгол Улсын хөгжлийг хязгаарлаж буй бас нэг чухал хүчин зүйл бөгөөд ХХI зууны эхэн үеэс Монгол Улсын хүн амын жилийн дундаж өсөлт дөнгөж 1.5 орчим хувьтай байгаа нь сүүлийн жилүүдэд ажиллах хүчний хомсдолд орсоор байгааг харуулж байна. Мөн Монгол Улсад хүн амын хөгшрөлтийн асуудал нэлээд хурцаар тавигдаж, нийгэм, эдийн засагт хүнд дарамт учруулж байгаа нь Монгол Улсын эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд нөлөөлж байна.

(3) *Монгол бол шилжилтийн үеийн улс бөгөөд улс төрийн автономит эрхтэй.* Монгол Улс төвийг сахисан орны хувьд Хятад, Орос улстай стратегийн хувьд зохицонгуй хөгжлийн харилцаатай байхаас гадна аль нэг улсын улс төрийн нөхцөл байдалд орохгүй байхыг анхаардаг. өртсөн Монгол Улс улс төрийн автономит эрхтэй, хэн нэгний нөлөөнд автахгүй байх ёстой. Хөрш орнуудын нөлөө, ноёрхол. Монгол Улсын нэрт дипломатч Эрдэнэчулуун “Олон улсын харилцаанд жижиг, сул дорой орнуудын тэмцэл нь тэдний мэдлэг, урсац бүрдээгүй усны урсгалыг жолоодох чадвараас ихээхэн шалтгаалдаг. Жижиг, сул дорой орнууд геополитикт илүү ихээр өртдөг. Иймд жижиг улсын гадаад бодлого нь ажиглалт, дүн шинжилгээ, хураангуй гэсэн хэд хэдэн зорилгод хүрэх ёстой³. ”Зүүн хойд Азийн бүх улс орнуудын дунд Монгол Улс одоогийн байдлаар улсынхаа зөөлөн хүчний хувьд ч, хатуу хүчний хувьд ч харьцангуй хоцрогдсон байдаг. Гэвч Монгол Улс улс төрийн хувьд төвийг сахисан, аль ч улсын эсрэг түрэмгийлэлд оролцдоггүй учраас дэлхийн аль ч улстай найрсаг харилцаатай байгаа нь ардчилсан шинэчлэлийн зангилаа бүрт дэлхийн бүх улс орнууд Монгол Улсад өндөр дэмжлэг үзүүлж байгаа нь дамжиггүй. Энэ нь Монгол Улсын томоохон давуу тал юм.

2. Хятадын хөгжлийн Монголд үзүүлэх нөлөө

Улс төрийн нөлөө. Хятадын эдийн засаг хурдацтай хөгжиж, олон улсын хамтын нийгэмлэгт тасралтгүй дээшилсээр байгаа энэ үед Азийн орнууд Хятадын хөгжилд янз бүрийн хариу үйлдэл үзүүлэх нь Хятадын хөгжлийн явцад тулгарах ёстой асуудал юм. Монгол Улс БНХАУ-тай хиллэдэг хөрш орны хувьд түүхэндээ хоёр орны харилцаанд

¹ 朱金春.地缘安全视野下的跨界民族认同意识研究——以二连浩特出境蒙古族为例[R].中央民族大学, 2009:78.

² Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Федерацией и Монголией. Дипломатический вестник [J]. 2003, 4.

³ Московская декларация[J].2018.№03.12.

саарал үе байсан өнөө үед харилцаа нэгэнт сайжирсан. Тухайлбал 2011 онд тухайн үеийн Монгол Улсын Ерөнхий сайд С.Батболд БНХАУ-д төрийн айлчлал хийж, хоёр улс улс төр, соёл, бусад чиглэлээр олон тооны хамтын ажиллагааны гэрээ, хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан цагаас хоёр улсын улс төрийн харилцаа анхны харилцан итгэлцлийн харилцаанаас стратегийн түншлэлийн харилцаанд шилжсэн юм. Мөн 2014 онд БНХАУ-ын дарга Ши Жиньпин Монгол улсад айлчилж, хоёр орны харилцааг дахин өргөжүүлэн хөгжүүлж, хоёр орны харилцааг иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа хэмээн тодорхойлсон нь ахиц дэвшил, нээлт болсон. БНХАУ-ын “Нэг бүс, нэг зам” санаачилга 2018 оноос эхэлснээс хойш Монгол Улс “Нэг бүс нэг зам” стратегид түшиглэн Монгол Улсын “Хөгжлийн зам”-ыг дэвшүүлсэн зэрэг нь Монгол Улсын эдийн засгийг эрчимтэй хөгжүүлэх эхлэл болсон.

Монголын төр засгийн удирдагчдын баталсан өөр нэг чухал дипломат стратеги бол хөрш орнуудтай харилцах харилцааг зохицуулах, тэнцвэржүүлэхэд ашигладаг “гуравдагч хөршийн бодлого” боловч үр дүн нь тийм ч таатай биш байна⁴. АНУ, Япон зэрэг өндөр хөгжилтэй зарим капиталист орнууд Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд тус дөхөм үзүүлэх гэсэн далбаан дор Монголын дотоод уур амьсгалыг эвдрэлцүүлж, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх зорилго агуулдаг. АНУ Монголд орж ирэх боломжийг ашиглан Монголын ардчиллын хөгжлийн үйл явцыг бүх талаар ахиулж, улмаар Монголоор дамжуулан Хятадад хориг тавих, нөлөө үзүүлэх, Хятадын ард түмнийг эсрэг байлгахыг хичээдэг. Япон улс Монголд тусламж үзүүлж улс орныхоо эдийн засгийн хөгжлийг шалтаг болгон Монголын янз бүрийн салбарт нэвтэрч, олноор бааз байгуулж, томоохон хөрөнгө оруулалт хийж, нийгэм, байгалийн баялгаараа Хятадтай өрсөлдөхийг хүсч байдаг. Үүний зэрэгцээ Монгол Улсад, АНУ-ын Зүүн хойд Ази дахь цөм бүсийг байгуулахад АНУ-тай хамтран ажиллаж, Орос, Хятад хоёрыг хоёуланг нь агуулж, улмаар Хятад улстай үүссэн арлын харьцангуй хурцадмал дипломат харилцааг намжаах боломжийг эрэхийлж байдаг.

Өнөөгийн өнцгөөс харвал, Монгол улсын гуравдагч хөршийн стратегийн хөгжил илүү өргөн цар хүрээтэй, гүн гүнзгий болж, Хятадтай харилцах харилцааг тодорхой хэмжээгээр хязгаарлах нөлөөг аажмаар бүрдүүлж байна. Монгол Улсын Хятад улсад нөлөөлж буй гуравдагч хөршийн бодлогын улмаас Хятад улс аажмаар Монгол улсад үл итгэх, эргэлзэх хандлагатай болж байгаа юм. Монгол Улс Хятадыг гуравдагч орныг ашиглан хязгаарлахыг Хятад улс эсэргүүцэж байна. Хятадын түгшүүрийг арилгахын тулд Монгол улс эргэлзээг арилгах хэрэгтэй байна. Тухайлбал хоёр орны улс төрийн итгэлцлийг бэхжүүлэх арга хэмжээ авч, харилцан хүндэтгэж, сайн хөршийн найрсаг харилцааг хөгжүүлэхийг нэн тэргүүнд тавих хэрэгтэй. Одоогийн байдлаар хоёр орны харилцан солилцоонд тулгараад байгаа хамгийн том саад бэрхшээл бол түүхэн асуудлаарх өөрсдийн үзэл бодол бөгөөд энэ саадыг хэрхэн даван туулах нь хоёр орны удирдагчдын өмнө тулгамдсан чухал асуудал болоод байгаа бөгөөд энэ нь хоёр орны удирдагчдаас ч мөн адил чухал асуудал болоод байна.

Хятадын хувьд сайн хөршийн, энх тайвны гадаад бодлогыг үргэлж баримталж ирсэн бөгөөд хөршүүдийнхээ хувьд түншийн хувьд хөрш байж, хөршүүдтэйгээ найрсаг байж, хөршүүдтэйгээ найрсаг харилцаагаа хөгжүүлж, хөршүүдтэйгээ найрсаг харилцаатай байх ёстой гэдэгт хатуу итгэж байна. Монгол, Хятад хоёр бие биедээ итгэж, харилцан дэмжиж, энх тайвнаар зэрэгцэн орших, хамтдаа хөгжих ёстой. Монголын хувьд түүхийн асуудал ард түмнийг ардчилсан улс төрийн амьдралыг хүсэн тэмүүлж байгаа ч нүүдэлчин амьдралын үзэл санаа нь гүн үндэстэй учраас ардчилсан улс төрд өрөөсгөл ханддаг, улс төрд баригдахыг хүсдэггүй, бүтээн байгуулалтад хүндрэлтэй байдаг. Харилцан итгэлцсэн харилцаа, бие биедээ эргэлзэх, оновчтой, зөв дүгнэлт, таамаглал гаргахад хүндрэлтэй байгаа нь Монгол улсад ч мөн адил эргэлзээ, олон улсын солилцоонд үл итгэх байдалд хүргэсэн. Иймээс Монгол, Хятадын түүхэн харилцаанд харилцан хардах, хардлагаас гарахад хэцүү байсан нь Монгол, Хятадын хөгжилд саад тотгор учруулсаар байгаа юм.

⁴ 蒙中全面战略伙伴关系进程的进程、挑战及机遇[C], 学术研讨会论文集·乌兰巴托·2015年.

Аюулгүй байдлын нөлөө. 2011 онд Монгол улс, БНХАУ хамтран хоёр орны хооронд иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоох тухай мэдэгдэл гаргаж, бие биенийхээ эсрэг улс төрийн эвсэлд хэзээ ч оролцохгүй, гуравдагч оронтой хэзээ ч харилцаанд орохгүй гэдгээ амласан⁵. Гэвч энэ байр суурь алдагдснаар нөгөө улсын аюулгүй байдлыг алдагдуулж байна⁶. 2013 оноос хойш таван жилийн хугацаанд Монгол улс, БНХАУ хоёр талт ажил хэргийн зөвлөлдөх уулзалтыг хэд хэдэн удаа зохион байгуулж, хоёр талын улс төрийн байдал, аюулгүй байдал, улс төрийн харилцаа, цэрэг арми зэрэг асуудлаар гүнзгий ярилцсан нь цэргийн хамтын ажиллагааны чухал тулгуур болсон. Хоёр улсын хооронд хоёр орны хамтын ажиллагааны А платформыг боловсронгуй болгосон. Мөн Монгол, Хятад хоёр улс харилцан олон удаагийн хамтарсан сургуулилт хийж, тактикийн уялдаа холбоо тогтоож, хоёр армийн харилцаа, найрамдлыг нэмэгдүүлж, хамтын ажиллагааны төвшин дээшилсэн юм.

Зүүн хойд Азийн чухал орны нэг болохын хувьд Монгол улс нь Хятад улсыг хүчирхэгжүүлэх тодорхой нөхцлийг бүрдүүлж, Хятадын ойр орчмын бүс нутгийн тогтвортой, амар тайван орчныг бүрдүүлэхэд чухал хүчин зүйл болж байна. Монгол улсын ирээдүйн аюулгүй байдлын хөгжлийн чиг хандлага нь Хятадын үндэсний аюулгүй байдлын стратеги болон эдийн засагт нөлөөлж байна. XXI зуунд орсны дараа Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдалд гарсан өөрчлөлтүүд Хятадад төдийгүй хоёр орны харилцаанд шууд нөлөөлж байна.

Зүүн хойд Ази дэлхийн бусад улс орнуудын анхаарлыг татаж, дэлхийн эдийн засгийн хэв маягт улам бүр чухал байр суурийг эзэлсээр байна. Томоохон гүрнүүдийн ашиг сонирхлын өрсөлдөөн байнга өрнөж, бүс нутгийн дэг журам, аюулгүй байдал, улс хоорондын газар нутгийн маргаан, угсаатны хуваагдал болон бусад асуудлууд зэрэг олон улсын болон бүс нутгийн зарим асуудлууд байнга ил гарч байдаг.

Улс төрийн эрх мэдлийн өөрчлөлт, өрсөлдөөн нь нийгэмд нөлөөлж байна. Зүүн хойд Азийн хөгжил, ирээдүйн бүс нутгийн аюулгүй байдал нь Монгол, Хятадын харилцаанд ихээхэн нөлөөлнө. Хятад улс Зүүн хойд Азид хурдацтай хөгжиж, дэлхийн өрсөлдөөнд байр сууриа тасралтгүй дээшлүүлж байгаа нь мөн л Зүүн хойд Азид байдаг Монгол улсыг Хятад улс хөөрөхөөс болж үндэсний аюулгүй байдлын ашиг сонирхолд нь хохирол учруулах вий гэсэн болгоомжлолыг ихээр төрүүлж байна. Тиймээс гуравдагч этгээдийн эрх мэдлийг ашиглан Хятадыг хянаж, тэнцвэржүүлнэ гэж найдаж байна. Нэг талаас Хятад улс хүчирхэгжинэ гэдэг нь Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх вий гэж болгоомжилж байна. Нөгөө талаараа энэ байгууллагыг бий болгох вий гэж санаа зовж байна. АНУ-тай хамтын ажиллагаатай байх нь улс орны хөгжилд нөлөөлнө. Энэ хэцүү байдалд Монгол улс АНУ, Хятад, Орос гэсэн гурван том эдийн засгийн дунд тохирох байр суурийг хайх хэрэгтэй болно. Энэ гурван том эдийн засагтай сайн хамтын ажиллагааны харилцааг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ, улс төр, эдийн засгийн хувьд хараат бус байх зэрэг нь Монголын төрд асар том сорилт болж байна.

Эдийн засгийн үр нөлөө. Монгол, Хятадын хамтын ажиллагааны хамгийн чухал тал болох эдийн засгийн харилцаа нь хоёр орны дипломат харилцааг шууд хөгжүүлэх хөдөлгөгч хүч мөн. Хятадын эдийн засаг хурдацтай хөгжихийн хэрээр Монгол улстай олон улсын худалдаа тогтмолжиж, хоёр талын импорт, экспортын худалдааны хэмжээ жилээс жилд нэмэгдэж, Монгол, Хятад хоёр тал харилцан ашигтай байх зарчмыг баримталсаар ирсэн.

Ашиг тус. Дэд бүтцийн нөхцлийн хувьд Монгол, Хятадын хил дээр гадаад худалдааны 21 боомт, олон мянган бээрийн урттай авто болон төмөр замын тээврийн шугам байдаг нь Монгол, Хятадын худалдааг хөгжүүлэхэд таатай нөхцөл, материаллаг суурийг

⁵ 申林.蒙古“第三邻国”外交析论[J].当代世界, 2013(4).

⁶ 拉·包勒德.蒙古安全环境及国防政策某些问题[J].战略研究·2013.

бүрдүүлсэн⁷. Хоёр орны газарзүйн өвөрмөц давуу тал болон харьцуулсан давуу талуудын ачаар хоёр орон худалдаанд бие биенээ нөхөж, Монгол, Хятадын худалдааны хамтын ажиллагаа улам бүр нэмэгдсээр 2009 оноос хойш Хятад улс Монголын импорт, экспортын худалдааны хамтын ажиллагааны хамгийн том хөрш орон болсон. Монгол улс БНХАУ-ын нийт гадаад худалдаанд эзлэх хувь нэмэгдэж, хоёр орны эдийн засаг, худалдааны хамтын ажиллагаа ахисаар байна. 2011 онд Монгол, Хятадын харилцаа анхны сайн хөршийн найрсаг харилцаанаас стратегийн хамтын ажиллагааны харилцаанд шилжиж, гурван жилийн дараа Монгол, Хятадын харилцаа шинэ амжилт гаргаж, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг албан ёсоор тогтоосон. Экспортын худалдаа, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр хамтран ажиллах нь бодлогын чанартай нөхцлийг бүрдүүлж, хоёр талын эдийн засаг, худалдааны салбарын хамтын ажиллагааг эрчимжүүлж байна.

2011 онд Хятад улсын ДНБ анх удаа Японыг давж, дэлхийн хоёр дахь том эдийн засагтай, дэлхийн хамгийн том гадаад валютын нөөцтэй орон болж, импорт экспортын худалдааны хэмжээгээрээ дэлхийд тэргүүлж байна. 2014 онд Хятадын импорт, экспортын худалдааны нийт хэмжээ 500 сая юанийг давж, анх удаагаа АНУ-ыг гүйцэж, дэлхийн анхны томоохон худалдааны орон болсон. Хятадын эдийн засаг хурдацтай өсөхийн хэрээр дэлхийн эдийн засгийн бүтцэд нөлөөлж, Хятадын хөрш орнууд ч өөрийн гэсэн эдийн засгаа хөгжүүлж, давуу талтай болж, бүс нутгийн хөгжилд хүчин чармайлт гаргаж, хувь нэмрээ оруулж байна.

Хоёр улс дипломат харилцаагаа сэргээснээс хойш Монгол улс нь Хятадын хөрш чухал орны хувьд худалдааны хамтын ажиллагаагаа тасралтгүй гүнзгийрүүлсээр ирсэн. 2013-2017 он хүртэлх таван жилийн хугацаанд Хятадын засгийн газраас Монгол Улсад үзүүлсэн эдийн засгийн болон санхүүгийн дэмжлэгийн нийт хэмжээ өмнөх 50 жилийн нийт дүнгээс давсан. Монгол, Хятадын импорт, экспортын худалдааны нийт хэмжээ нэмэгдэж, ялангуяа Монгол Улсаас БНХАУ-д хийх экспортын худалдааны хэмжээ жил ирэх тусам өсөх хандлагатай байна. Монгол Улс, БНХАУ-ын эдийн засаг, худалдааны солилцоо, хамтын ажиллагаа нь зарим гэрээ, хэлэлцээр зэрэгт суурилж, хоёр орны эдийн засаг, худалдааны хамтын ажиллагааны явцад асуудал гарсан тохиолдолд холбогдох газруудыг оролцуулан уулзалт, зөвлөлдөх механизмыг бий болгосон.

Хятадын эдийн засаг урагштай хөгжихийн хэрээр Монгол Улсын эдийн засаг эрчимтэй хөгжиж, Монгол, Хятадын эдийн засаг, худалдааны хамтын ажиллагааны цар хүрээ тасралтгүй өргөжиж, хамтын ажиллагааны цар хүрээ үргэлжлэн гүнзгийрч, эдийн засгийн үр өгөөжөө нэмэгдүүлсээр байна. Цаашид хоёр орон харилцан хүндэтгэж, харилцан дэмжин, хамтдаа ашиг хүртэх хамтын ажиллагааны зарчим, удирдамжийн үзэл баримтлалыг баримталж, Зүүн Азийн эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт, хөгжлийг хамтдаа ахиулах болно.

Монгол дахь Оросын нөлөө. ОХУ бол Монголын гол холбоотон байсан бол одоо улс орнуудын дунд ширүүн өрсөлдөөнтэй тулгарч, орос хэлийг аажмаар англи хэлээр сольж, Монголчуудын хамгийн өргөн хэрэглэгддэг гадаад хэл болсон. Энэ нь Монголын уул уурхайн салбарын өсөн нэмэгдэж буй хэсгийг барууны компаниуд хянадагтай холбоотой. Уул уурхайн салбар бол Монгол улсын эдийн засгийн хамгийн чухал хэсэг юм. Монгол улсын уул уурхайн салбарт ноёрхож буй хоёр компанийн гуравны хоёр нь Канад, Британи улсын компаниудынх юм. Австралийн компаниуд Монголын уул уурхайн салбарын томоохон тоглогчид. Канадын уул уурхайн аварга Рио Тинто Монголд нөлөөллөө нэмэгдүүлснээр ЗХУ задран унасны дараа Монголын эдийн засаг дахь Оросын оролцоо эрс буурсан⁸.

1990-ээд он гэхэд Хятад улс Монгол улстай дипломат харилцаа тогтоож, Монголын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл нэмэгдэхийн хэрээр Монголын Оростой хийх худалдаа 80

⁷ 任雪娇. 中蒙经贸合作中的蒙方因素实证分析[J]. 经济论坛, 2009(4).

⁸ Nikola Mikovic. Russian Influence in Mongolia is Declining[J]. U.S. Library of Congress ISSN. 2019(2).

орчим хувиар буурсан. ЗХУ-ын үед Монголыг ЗХУ-ын 16 дахь албан бус бүгд найрамдах улс гэж үздэг байсан бөгөөд тус улсын ихэнх хүмүүс орос хэлээр ойлгодог байсан. Өнөө цагт Монголчуудын дунд, тэр дундаа залуучуудын дунд орос хэлтэй хүн ховорхон байна. Орос хэл эдийн засгийн төдийгүй соёлын нөлөөгөө ч алдаж, англи хэл орос хэлийг орлож, олон Монгол залуусын ярьдаг хамгийн түгээмэл гадаад хэл нь англи хэл болсон. Шилжин суурьшилт болон дэлхийн эдийн засагт цаашид нэгдэх хүсэл нь энэхүү өөрлөлтөд нөлөөлж байна. Хэдийгээр Монгол улсын олон сургууль, их, дээд сургуулиуд оюутнууддаа орос хэл заасаар байгаа ч тус улсад Оросын соёлын нөлөө улам бүр буурсаар байна.

Гэвч сүүлийн жилүүдэд Орос улс бүс нутгийн гүрний статусаа сайжруулахын тулд Монгол улстай харилцаагаа сэргээхийг эрмэлзэж байна. ОХУ-ын Засгийн газар Монгол улсын өрийн 88 хувийг тэглэж, Монгол-Хятад-Оросын харилцааг хөгжүүлэх зорилгоор ОХУ-аас Хятад руу нефть дамжуулах хоолойг Монголын нутгаар дайруулах гэрээнд гарын үсэг зурсан. Монгол улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга төрийн эрхэнд гарсны дараа Орос руу дөхөж эхэлсэн. Х.Баттулга орос хэлээр чөлөөтэй ярьдаг бөгөөд тангараг өргөснөөс хойш хэдхэн долоо хоногийн дараа Будапешт (жүдо бөхийн 31 дэх удаагийн дэлхийн аварга шалгаруулах тэмцээн зохион байгуулагдах хот) руу явж, Путинтэй уулзсан юм. Хэд хоногийн дараа тэрээр Евразийн нөгөө талд (Дорнын эдийн засгийн форум байрладаг) Владивосток руу явж, Путинтэй дахин уулзахад Х.Баттулгад Путиныг дэлхийн хаана ч харж болно гэсэн сэтгэгдэл төрсөн. Дараа нь 2018 оны 6 дугаар сард Чиндао хотод болсон Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын дээд хэмжээний уулзалтад оролцоходоо, 2018 оны 9 дүгээр сард болсон Дорнын эдийн засгийн чуулга уулзалтад тэрээр Путинтэй дахин уулзаж, Х.Баттулга Путинтэй дахин уулзсан. Тэр ч бүү хэл Х.Баттулга тэр хоёрын олон нийтийн тэврэлт, инээмсэглэл, эрхий хуруугаараа дүүрэн байсан нь Х.Баттулгын Путинтэй харилцах харилцаа Монголын өмнөх Ерөнхийлөгчид хэзээ ч байгаагүй хувийн шинж чанартай болсныг харуулсан. Х.Баттулга ОХУ-д хандсан илт хандлагыг Хятад руу найрсаг зангаар (2018 оны 8 дугаар сард БНХАУ-ын Гадаад хэргийн сайд Ван И-гийн Монголд хийсэн айлчлалын дохио байсан) хэсэгчлэн нөхөх боломжтой бөгөөд энэ нь Монгол улсын гадаад бодлогын чиг хандлагыг тодорхой харуулж байна. Х.Баттулга ОХУ-тай улс төрийн харилцаагаа бэхжүүлэх замаар Монгол улс Хятадаас эдийн засгийн хараат байдал гүнзгийрч буй асуудлыг шийдвэрлэхийг сонгосон. Энэхүү шинэ арга барил нь үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай зөрчилдөж байгаа боловч өөр ямар ч шалтгаангүйгээр Ерөнхийлөгч үүнийг дээд цэгээс нь идэвхтэй шахаж байгаа бол Улаанбаатарын бодлого тодорхойлогчдын дунд энэ хандлага нэмэгдэж байсан. Харин У.Хүрэлсүх Монгол улсын Ерөнхийлөгч болсноор хоёр улстай харилцан энэ тэнцүү харилцах чиг шугамыг баримталж байна.

Монгол, Орос, Хятадын тэнцэл. Хүйтэн дайн дууссаны дараа Монгол улс олон тулгуурт гадаад бодлого хэрэгжүүлж, өөрийн ашиг сонирхолд тулгуурлан энхийг эрхэмлэсэн, тогтвортой, олон тулгуурт гадаад бодлогыг хөгжүүлэхийн төлөө идэвхтэй ажиллаж ирсэн. Гэвч Монгол улс далайд гарцгүй, геополитик маш их хязгаарлагдмал учраас Монгол улс “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогыг хэрэгжүүлсэн. Монгол улсын Үндэсний аюулгүй байдлын шинэ үзэл баримтлалд Монгол улс БНХАУ, ОХУ-тай тэнцвэртэй байж “гуравдагч хөрш”-ийн гадаад бодлогыг бэхжүүлэх ёстой гэж онцолсон. "Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал", "Монгол улсын аюулгүй байдлын бодлогын үзэл баримтлал", "Монгол улсын үндэсний хөгжлийн ерөнхий стратеги", "Монгол улсын гадаад бодлогын эдийн засгийн хөтөлбөр" зэрэг чухал баримт бичгүүдэд "гуравдагч хөрш"-ийн дипломат стратегийг шинэчлэн тусгасан.

Монголын хоёр том хөрш болох Хятад, Орос хэдийгээр геополитикийн хувьд Хятад, Орос хоёр Монголыг голд оруулсан нь Монголд үл үзэгдэх саад, дарамт шахалт үзүүлсэн ч үнэн хэрэгтээ Хятад, Орос хоёр Монголын дотоод хэрэгт хөндлөнгөөс оролцоогүй юм. Монголын эсрэг түрэмгийллийн шинж тэмдэг илэрч байгаагийн хувьд гуравдагч хөршийн бодлогыг хэрэгжүүлэх сайн үндэс суурийг тавьж байна. Монгол улс "гуравдагч хөрш"-өөс бүрэн хараат биш. Хэрвээ гуравдагч хөрш Орос, Хятадтай антагонист байр суурьтай байвал

Монгол, гуравдагч хөршийн харилцаа өөрчлөгдөнө⁹. Монгол Улс газарзүйн онцлогоосоо шалтгаалан хоёр хөрш БНХАУ, ОХУ-тай үндэсний аюулгүй байдлын хувьд маш чухал харилцаатай, гуравдагч хөрш хоёр хөршийн харилцаа хурцадвал Монгол улс гуравдагч хөршийн бодлогыг сохроор дагаж чадахгүй. Монголд том хөршийн нөлөө гуравдагч хөршөөс илүү шууд бөгөөд чухал. Монгол улсын гадаад бодлогын зорилго нь хоёр том хөршийнхөө тэнцвэрийг хадгалах явдал юм.

Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тэнцвэрийг хадгалах нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад нэн тэргүүнд тавигдах асуудал юм. "Монгол улсын Үндэсний аюулгүй байдлын бодлогын үзэл баримтлал"-д "Гадаадын аль нэг улсад оруулсан хөрөнгө оруулалт нь нийт гадаадын хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгээс хэтрэхгүй байх. Гадаадын төрийн өмчит аж ахуйн нэгжид оруулах хөрөнгө оруулалтыг хатуу хязгаарлаж, хөрөнгө оруулалтын эзлэх хувь хэмжээг тогтооно" гэсэн байр суурийг дэвшүүлсэн. Аль ч улсад хэтрүүлж болохгүй. Улс бүрийн хөрөнгө оруулалт динамик тэнцвэртэй байлгахыг баримталдаг. Монгол улс далайд гарцгүй учраас газарзүйн хүчин зүйл харьцангуй тааламжгүй байгаа нь гуравдагч хөрш болон Монгол улсын худалдааны хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд хүндрэл учруулж байна. Тээврийн янз бүрийн суваг байдаг ч Хятад, ОХУ-аар дамжин өнгөрөх шаардлагагүй тээврийн хэрэгсэл цөөхөн байдаг. Хөрш орнуудаар дамжих шаардлагагүй цорын ганц тээврийн суваг бол агаарын тээвэр юм. Тээврийн сувгууд хязгаарлагдмал учир Монгол улс болон гуравдагч хөрш хоорондын худалдааны тээвэрлэлт, даатгалын зардал харьцангуй өндөр буюу хөгжингүй бүс нутгуудынхаас хоёр дахин их байна. Тиймээс Монгол улс Хятад, ОХУ-тай зөвхөн тээврийн зардлаар хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлж чадна.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржийн жилүүдэд Монгол улс гурван хөлийн тэнцвэрт байдлыг тогтооход хэцүү болж эхэлснийг харуулсан. Энэхүү нарийн шилжилтийн эхлэл нь 2013-2014 онд болсон хоёр чухал үйл явдлаас улбаатай. 2013 оны намар БНХАУ-ын дарга Ши Жиньпин "Торгоны зам" төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж эхэлснээ зарласан нь хожим нь дэд бүтцийн төсөл, шууд хөрөнгө оруулалт, худалдааг нэмэгдүүлэх замаар Хятадын эдийн засгийг хөгжүүлэх "Бүс ба зам" санаачилга болсон юм. Монголын геополитикийн бас нэг харгис үнэн бол Хятадын санал болгож буй эдгээр төслүүдийг ашиглах нь тийм ч тохиромжтой зүйл биш юм. Хятадын дэд бүтцийн хүрээний үйл ажиллагааны гол зорилго нь баруун тийш Төв Ази руу тэлэх бөгөөд эдгээр шинэ холбоосуудын зарим нь буюу газрын тос, байгалийн хийн хоолой, эрчим хүчний шугам, авто зам, төмөр зам ямар нэгэн байдлаар Монголыг дайран өнгөрч, эдийн засгийг нь өсгөх болно. Гэвч "Бүс, зам" санаачилгын өмнө Монгол Улс баруун тийш явах цорын ганц зам болж, энэ том төлөвлөгөөнд саад болж, Монгол Улс Хятадтай өрсөлдөх хүч хараахан болоогүй байгаа тул Монголын бодлого боловсруулагчид өөрсдийнхөө улс орныг баруун тийшээ явах боломжтой гэж төсөөлж байна.

Хоёрдахь үйл явдал бол Орос Украиныг эзлэн түрэмгийлж, Крымыг өөртөө нэгтгэж, улмаар барууны орнуудтай харилцаагаа тасалсан зөрчилдөөн нь Оросыг Хятадын тэвэрт ойртуулах санаанд оромгүй үр дагавартай байсан. АНУ, БНХАУ-ын хоорондын хурцадмал байдал Бээжин, Москвагийн харилцааг улам хурцатгасан. Удаан хугацаанд тасалдсан Хятад-Зөвлөлтийн эвслийн хойд дүр хараахан гарч ирээгүй байгаа ч Хятад, Оросын улс төр, эдийн засаг, сүүлийн үед цэргийн хамтын ажиллагаанд мэдэгдэхүйц өөрчлөлт гарч байна. Оросууд Хятадын урт хугацааны хөгжлийн талаар санаа зовж буй хэвээр байгаа ч хоёр орны бүс нутгийн болон дэлхийн нийтлэг ашиг сонирхол нь тэднийг болгоомжтой далдлахыг уриалсан. Монгол Улсын хувьд хоёр хөрш шаардлагатай бол гадаад бодлогоо зохицуулж, нэгдмэл фронт байгуулах санал хүртэл тавьж болно гэсэн үг юм.

Монголын нөхцөл байдалтай тулгарсан Монгол улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж 2015 оны 9 дүгээр сард Швейцарь, Туркменистан улсуудад таалагдсан шиг Монгол Улс "байнгын төвийг сахих" байр сууриа зарлахыг оролдсон. Гэсэн хэдий ч Бээжин ч, Москва ч

⁹ 战略研究所. 大国范围内的国家政策: 蒙古国第三邻国政策[M]. 乌兰巴托: Munkhiin useg出版社, 2011:129.

энэ санааг хүлээж аваагүйгээс эцэст нь энэ санааг зогсооход хүрсэн. Ц.Элбэгдорж мөн Хятад, Орос хоёрыг эрх тэгш харилцахыг эрмэлзэж, Ерөнхийлөгч Путин, Ши Жиньпин нартай гурван талт форматаар уулзсан. Гэвч ийм уулзалтууд нь Монгол улс хөрш орнуудтайгаа тэнцвэржүүлэх үүргийг илчилж, Ц.Элбэгдорж ОХУ-ын Украин дахь үйл ажиллагаа, Өмнөд Хятадын тэнгис дэх Хятадын үйл ажиллагаа зэрэг эмзэг асуудлуудыг харах шахалтад автсан. Товчхондоо, сүүлийн жилүүдэд Монгол улс “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нь битгий хэл Хятад, Орос хоёрын хооронд тэнцвэртэй байх нь улам хэцүү болгож байна. Х.Баттулга засгийн эрхэнд гарсны дараа Хятад, Орос хоёрыг тэнцвэржүүлэх үйлдлийг хадгалах бараг боломжгүй гэж үзээд аажмаар Орос руу хазайж эхэлсэн. Харин У.Хүрэлсүхийн хувьд хоёр орны Монгол улсын статусын уриалгад Монгол улс эдийн засаг, худалдааны салбарт хөрш зэргэлдээ орнуудаас хэт хамааралтай, томоохон гүрнүүдийн ашиг сонирхлоос үүдэлтэй гадаад дарамт шахалт, “олон тулгуурт” гадаад бодлогоо үр дүнтэй барихыг ихэд хичээж буйгаа илэрхийлж байна.

Монгол Улс хүндэрсэн эдийн засгаа хөгжүүлэхийн тулд гадаад бодлогоо уламжлалт түншүүд болох Орос, Хятад руу чиглүүлж байгаа ч Монголын мэргэжилтнүүд Улаанбаатарт хараат байдал нэмэгдэх аюул нүүрлэж байгааг анхааруулж байна. Монгол улсын Ерөнхийлөгч У. Хүрэлсүх, ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин нар хоёр орны харилцааг иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаанд хүргэсэн нь Хятад улсын нэгэн адил ОХУ ч Монголын ашигт малтмалын ашиг сонирхлыг баримталж байгааг илтгэнэ. Хоёр талын хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, газрын тос, байгалийн хий барих тухай төсөл эцэстээ хэрэгжихээр болсон. ОХУ нь Монголын гурав дахь том экспортлогч хэдий ч Монголын нийт экспортын дөнгөж 1.4%-ийг эзэлсээр байгаа бол Монголын экспортын 90%, 3.6%-ийг Хятад, Канад улсууд эзэлж байна. Импортын 27.6 хувийг ОХУ, 37.8 хувийг БНХАУ-аас импортолсон байна. Гэсэн хэдий ч Бээжин Улаанбаатарын эдийн засгийн хамгийн том түнш хэвээр байгаа бөгөөд Хятад улс нь Монголын эдийн засгийн импортын эх үүсвэр бөгөөд экспортын дийлэнх хувийг ашигт малтмал, ялангуяа зэс, нүүрс эзэлж, хоёр талын худалдаа 2017 онд 6 тэрбум ам.долларт хүрсэн.

Монголын "гуравдагч хөрш"-ийн бодлого хэзээ ч Орос, Хятадыг орлож байгаагүй. Монгол улс хоёр хөршийнхөө нөлөөг тэнцвэржүүлэхийг ямагт хичээж ирсэн нь АНУ, Япон, Өмнөд Солонгос, Канад гэх мэтийн дэмжлэгээр нотлогддог. Энэхүү бодлогын ерөнхий удирдамжийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ¹⁰. Өмнө нь Монголын бодлого боловсруулагчид болон парламентын гишүүд өргөн хүрээний харилцааг хадгалах дипломат зорилгыг дэмжсэний хариуд төслөөс эдийн засгийн өгөөж багатай байхыг хүлээн зөвшөөрөхөд бэлэн байсан бол одоо доод талынхандаа илүү хөтлөгдөж магадгүй байна. Тиймээс эдийн засгийн нөхцөл байдал харьцангуй таагүй хэвээр байгаа цагт Монгол улс Хятад руу хазайсан ч магадгүй Орос руу чиглэх хандлагатай харагдаж байна. Үүний үр дүнд Бээжин, Москва хоёр Улаанбаатарын хувьд урьд өмнөхөөсөө илүү чухал болж, цаашид хамтран ажиллах хүсэлтэй байна. Үүний зэрэгцээ Монгол, Хятад, Оросын харилцаа улам бүр ойртож байгаа нь эдийн засаг, геополитикийн үр өгөөжтэй нөхцөлд худалдаа, худалдааны хүрээнээс хол давж магадгүй юм. Уг нь Монгол улс Орос, Хятад хоёрыг дундуур нь уулзах боломжийг бүрдүүлэх. Төрийн тэргүүний айлчлал гурван талт хамтын ажиллагааг хэр зэрэг ахиулахаас шалтгаалж Орос, Хятад хоёр улс Монголын эдийн засаг, дэд бүтцийн хөгжлийг дэмжихэд анхаарч, Монгол, Хятад, Оросын харилцааг бэхжүүлэх боломж юм. Үүний нэг жишээ нь Орос, Хятад хоёрыг Монголоор дамжуулан холбосон хойд-өмнөд төмөр замын сүлжээ, мөн Монголыг дайруулан газрын тос, байгалийн хийн хоолой тавих санал юм. Гэхдээ Монгол улс өөр давуу талтай байж магадгүй бөгөөд БНХАУ-ын дарга Ши Жиньпин Монголыг АПЕК зэрэг бүс нутаг дамнасан эвсэл, Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллага зэрэг бүс нутгийн бүлгүүдэд нэгтгэх сонирхолтой байгаагаа илэрхийлжээ. АПЕК нь Монгол Улсад бусад оронтой хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлэх боломжийг олгох юм.

¹⁰ 达瓦道尔吉(Davaadorj.Ts).蒙古国家安全政策构想反映的保障经济安全理论与方法的一些问题[J].战略研究,2011:124.

Монгол улс Хятад, Оросын хооронд тэнцвэртэй байгаа нь Монголыг ч эрсдэлд оруулж байна. Монголчууд түүхэндээ улс орныхоо харилцааны талаар хоёрдмол байр суурьтай байсан ч Орос, ялангуяа Хятадтай ойр дотно харилцаатай байх нь Монгол улсыг Хятад, Оросоос хэт хараат болгож, улс төрийн тусгаар тогтнолоос нь хасуулж болзошгүй юм. Хэдий Хятад улс хөршийнхөө тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг үргэлж хүндэтгэж, өөрийн шийдвэрээ гаргах боловч Улаанбаатар хот Бээжингээс экспортын чиглэлийн хувьд ихээхэн хамааралтай хэвээр байна гэж Монголын шинжээчид үзэж байна. Түүгээр ч барахгүй Монголын урд хилээр гарч буй ихэнх барааг Хятадаас өөр газар тээвэрлэх нь юу л бол, найдлага нь улс төрийн асуудалд хүртэл хүрч магадгүй юм.

3. Геополитикийн хүрээнд Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридор байгуулах нь

Геополитикийн хүчин зүйлд тулгуурлан Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридор байгуулах урьдчилсан нөхцлийг бүрдүүлж байна. 2014 оны 9 дүгээр сард Душанбе хотноо Монгол, Хятад, ОХУ-ын дээд хэмжээний анхны уулзалт эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд, 2015 оны 7 дугаар сард ОХУ-ын Уфа хотноо хоёр дахь удаагаа болж, ОХУ-ын дээд хэмжээний уулзалтын гол сэдэв нь эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд анхаарал хандуулах сэдвийн хүрээнд болсон. Эдийн засгийн коридор байгуулж, Монгол улсын “Хөгжлийн зам” төлөвлөгөө, ОХУ-ын Зүүн Африкийн эдийн засгийн хамтын нийгэмлэг (Зүүн Африкийн эдийн засгийн хамтын нийгэмлэг), БНХАУ-ын “Бүс, зам” санаачилгын талаар хэлэлцэж, 2016 оны 6 дугаар сард Ташкент хотноо гурав дахь удаагийн дээд хэмжээний уулзалт болсон. Хятад-Монгол-Оросын төлөвлөгөөт эдийн засгийн коридорт гурван улс хамтран гарын үсэг зурснаар Монгол, Хятад, Орос гурван улсын эдийн засгийн коридорын төлөвлөлтийн төлөвлөгөө албан ёсоор хэрэгжиж эхэлсэн. Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридорын хамтын ажиллагааны тодорхой чиглэлүүдэд: тээврийн дэд бүтэц, аж үйлдвэрийн салбарын хамтын ажиллагаа, хилийн боомтыг хөгжүүлэх, худалдаа, хяналт шалгалтын журмыг дэмжих, эрчим хүчний салбар, байгаль орчин, экологи, боловсрол, шинжлэх ухаан, технологийн хамтын ажиллагаа, хүмүүнлэг, хөдөө аж ахуйн чиглэлээр хамтран ажиллахаар болж, улмаар Монгол, Хятад хоёр орны дээд, дээд хэмжээний солилцоо ойр ойрхон болж, хамтын ажиллагааны олон чухал баримт бичиг, гэрээ хэлэлцээрт гарын үсэг зурж, Монголын хамтарсан уулзалтад Хятадын Худалдааны сайд ч оролцож, Хятадаас маш их үнэ төлбөргүй тусламж авч, бага хүүтэй зээл авснаар Монгол улсад хөрөнгө мөнгө дутмаг зарим төслүүдийг саадгүй хөгжүүлэхэд тус дөхөм болсон¹¹.

¹¹ 中华人民共和国驻蒙古国大使馆网站：2017年中蒙经贸合作十大新闻 <http://mn.china-embassy.org/chn/zmgx/sbgx/t1326658.htm>.

Төмөр замын тээвэр

Замын тээвэр

Санхүүгийн эх үүсвэр

Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридорыг эхлүүлж, хэрэгжүүлснээр Монгол, Хятад, ОХУ-ын эдийн засгийн хамтын ажиллагаа улам гүнзгийрч, институцлэгдэж байна. Монголын геополитик, Хятадын эдийн засгийн хөгжлийн гацаа, олон улсын орчинд тулгараад байгаа Орос, Монгол, Хятад, Орос гурван улс бол түүхэн хөгжлийн онцгой туршлагатай гурван орон юм. 2005 онд Улаанбаатар хотноо Монгол, Хятад, ОХУ-ын Гадаад хэргийн сайд нарын түвшний албан бус уулзалт болсон нь Монгол, Хятад, Оросын улс төрийн харилцан итгэлцлийг нэмэгдүүлсэн юм. 2008 онд Улаанбаатар хотноо геополитикийн тогтвортой байдлыг хангах үүднээс Монгол, Хятад, Орос хоёр орны найрсаг, сайн хөршийн харилцааг хөгжүүлэх боломжийн талаар сурталчлах зорилгоор ХХI зуунд Монгол, Хятад, Орос гурван улсын хамтын хөгжил сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал зохион байгуулагдсан.

Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцлал. 2012-2013 онд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч асан Ц.Элбэгдорж Монгол улсын эдийн засгийг хөгжүүлэх, санхүүгийн хурц хүндрэлийг даван туулах таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, хамтын ажиллагааны хүсэл эрмэлзэл,

хамтын ажиллагааны механизмыг өндөр түвшинд бий болгох, бүтээн байгуулалтын үзэл баримтлалыг бий болгосон.

Монголын нутаг дэвсгэрээр дамжин Хятад-Монгол-Оросын ачаа тээврийн суваг. Монгол Улсыг идэвхтэй сурталчилснаар гурван улсын дээд хэмжээний уулзалтын механизм ч бий болж, Монгол, Хятад, Оросын харилцаа улам сайжирч байна. 2014 онд "Бүс ба зам"-ыг стратегийн тулгуур болгож, Монгол-Хятад-Оросын эдийн засаг, эдийн засгийн коридорын бүтээн байгуулалт хөгжлийн хурдацтай замд орсон.

Монгол, Хятад, Орос гурван улсын эдийн засгийн айлчлал, бүтээн байгуулалтын хэлэлцээрт Монголын Засгийн газар өндөр ач холбогдол өгч, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, эрчим хүчний системийн бүтээн байгуулалт, ашигт малтмалын нөөцийн бүтээн байгуулалт зэрэг салбарт хамтын ажиллагаагаа эрчимжүүлсээр байна. 2014 оны 10 дугаар сарын 3-ны өдөр Монгол, Хятад хоёр орон харилцан уялдаа холбоотой харилцааг бэхжүүлэх асуудлаарх уулзалт хийж, уулзалтын үеэр Монгол Улс, БНХАУ-ын санал болгож буй Торгоны зам болон Монгол Улсын дэвшүүлж буй "Хөгжлийн зам"-ын уялдаа холбоог хэрхэн хэрэгжүүлж, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх талаар ярилцсан. Монгол, Хятадын эдийн засгийн хамтын ажиллагаа хоёр орны нийтлэг ухамсарт хүрсэн. Монгол, Хятадын дээд удирдагчид ойр ойрхон харилцан айлчлал хийж байгаа нь Монгол Улс Хятад улсыг хамтын ажиллагааны чухал түнш хэмээн үзэж, Монгол, Хятадын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхэд Хятадын засгийн газар ихээхэн ач холбогдол өгч байгааг бүрэн харуулж байна.

Хятад улсын хувьд Европын орнуудтай харилцаагаа хөгжүүлэхийг хүсэж байгаа бол Монгол Улстай харилцаагаа бэхжүүлж, Монголоор дайран өнгөрч, Европын орнуудад хүрч, Европын орнуудтай ойр дотно харилцаатай байж, Монгол улс Хятадын бүтээн байгуулалтад боломж олгох ёстой хэмээн үздэг.

Монгол, Хятад, ОХУ-ын дээд түвшний удирдагчид өндөр давтамжтай харилцан айлчлал хийж, Монгол, Хятад, Оросын эдийн засгийн коридорын стратегийн түншлэлийн харилцааг эрүүл, эрчимтэй хөгжүүлэхэд идэвхтэй тус дөхөм үзүүлж, Монгол, Хятадын харилцааг эдийн засгийн түншлэлийн харилцаанаас өндөр түвшинд ахиулсан. Иж бүрэн стратегийн түншлэл нь Хятад, Оросын хөрш зэргэлдээ дипломат харилцаанд Монгол Улсын улс төрийн байр суурь, эдийн засгийн ач холбогдлыг нэмэгдүүлсэн. Гурван улсын эдийн засгийн коридорын хамтын ажиллагааны стратегийг хэрэгжүүлэхийн тулд Монгол, Хятад, ОХУ-ын удирдагчид гурван улсын хооронд тээвэр, ложистикийн бүтээн байгуулалтыг тасралтгүй ахиулснаар Монголын төмөр замын тээврийн бүтээн байгуулалтын төсөл техникийн хувьд илүү боловсронгуй болсон.

Монголын анхны төмөр замын тээврийн байгууламжийн хоцрогдол, жигд бус хөгжил нь Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд ноцтой нөлөөлсөн бөгөөд энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд Хятад, Орос улсууд Монголын төмөр замын бүтээн байгуулалтад техникийн дэмжлэг үзүүлэхээр маш олон тооны техникийн мэргэжилтнүүдээ илгээж, Монгол улсын төмөр замын бүтээн байгуулалтад дэмжлэг үзүүлэхээр ажиллаж байна.

Монгол улсын тээвэр, төмөр замын ложистикийн сүлжээг хөгжүүлэх. Монгол улс таван жилийн дотор авто зам, төмөр замын тээврийн сүлжээг бүрэн нээж, газрын тос, байгалийн хий, өнгөт төмөрлөгийн салбарыг өргөн цар хүрээтэй, тогтмол хөгжүүлэх "Бэлчээрийн зам" үндэсний хөгжлийн стратегийг дэвшүүлсэн.

Металл олборлох үйлдвэрүүд. Гурван улсын хилийн тээвэр хоорондоо холбогдож, гурван улсын хоорондох тээврийн замыг нээж байна. Энэхүү стратеги нь БНХАУ-ын "Торгоны зам", ОХУ-ын "Эдийн засгийн коридор" стратегитай төстэй бөгөөд Монгол, Хятад, ОХУ-ын эдийн засгийн хөгжилд тээврийн сайн холбоосыг нээж өгсөн юм.

Монгол улс, БНХАУ, ОХУ-ын тодорхойлсон эдийн засгийн хөгжлийн коридор нь хойд өргөргийн 45-60 градусын хооронд орших газар нутаг юм. Нийт нутгийн 80 гаруй хувь нь тэгш тал, цөөхөн хэсэг нь толгод байдаг. Европын орнууд болон Зүүн Азийн орнуудын хооронд сайн суваг нь эртний Хятадын торго Европ руу тээвэрлэх цорын ганц зам байсан

бөгөөд Монгол цай, сүүн бүтээгдэхүүнээ Европ руу зөөвөрлөх цорын ганц зам байсан түүхэн ач холбогдолтой.

Монголын Засгийн газар дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтад 300 сая юанийн хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж байгаа бөгөөд төсөл амжилттай хэрэгжиж чадвал Монголын хил дамнасан асуудалтай нэгэн зэрэг хэрэгжих юм. Хятадын талаас БНХАУ-ын Засгийн газар ӨМӨЗО-ны Манжуурын чөлөөт бүс байгуулах баримт бичгийг албан ёсоор баталсан. Энэ нь ӨМӨЗО-ны анхны чөлөөт бүс юм. Манжуурын худалдааны чөлөөт бүс нь өргөн уудам нутаг дэвсгэрийг хамарч, хурдны зам, галт тэрэгний буудал, нисэх онгоцны буудлын уулзвар., газар зүйн байршил нь онцгой давуу талтай, нийт хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 500 сая юаньд хүрсэн. Монгол улсын төмөр замын тээврийн сүлжээг амжилттай байгуулсны дараа хоёр улсын гадаад худалдааны боомтуудад логистикийн агуулах, бүтээгдэхүүн тээвэрлэх, олон улсын транзит тээвэр, хил дамнасан татвар хураах зэрэг олон төрлийн ая тухтай үйлчилгээг үзүүлж, Монголын боомтыг БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Эрэн хот нь үйлдвэрлэл, тээвэрлэлтийг дэмжих үйлчилгээ, олон улсын ложистикийн түгээлтийн үйлчилгээ, задгай түүхий эдийн худалдааны үйлчилгээ, түүхий эдийг дахин боловсруулах үйлчилгээ, олон улсын импорт экспортын бүтээгдэхүүний үзэсгэлэн худалдаа зэрэг үйл ажиллагаа эрхэлдэг улс орны хэмжээнд чухал ач холбогдолтой ложистикийн түгээлтийн төв болох юм.

2016 оны 6-р сард БНХАУ-ын дарга Ши Жиньпин Монгол улсын Ташкент хотноо ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин, Монгол улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж нартай гурван улсын уулзалт хийсэн¹². УИХ-ын чуулганы хуралдаанаар “Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүтээн байгуулалтын төслийн төлөвлөгөө”, “Олон улсын гааль, татварын хамтын ажиллагааны хэлэлцээр”, “Монгол-Хятад-ОХУ-ын гадаад худалдааны хөнгөлөлт үзүүлэх тухай хэлэлцээр” зэрэг гурван улсын хамтын ажиллагааны баримт бичигт гарын үсэг зурсан. ". Мөн 2016 оны 10 дугаар сард Орос, Хятад, Монгол улсын бүх шатны засгийн газар эдийн засаг, худалдааны хамтын ажиллагааны бүтээн байгуулалтыг тодорхойлсон "Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх төслийн төлөвлөгөө"-г гүнзгийрүүлэн судалж, тайлбар хийсэн. Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагаа саадгүй хэрэгжихийн тулд төрөл бүрийн гэрээ, бодлогын байгууллагын баталгаа шаардлагатай. Зөвхөн сайн тодорхой хууль эрх зүйн зохицуулалттай байж Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд зөрчилдөөн гарахгүй юм. Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридор төсөл хэвийн хэрэгжиж, олон салбарын хамтын ажиллагааг эмх цэгцтэй явагдах юм. Түүнчлэн Монгол улс, БНХАУ, ОХУ-ын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох ажлыг эрчимжүүлсэн нь цаашдын эдийн засаг, худалдааны хамтын ажиллагаанд илүү их, илүү сайн хамтын ажиллагааны боломжийг бий болгоход тустай юм.

---

¹² Ministry of Foreign Affairs of Mongolia. www.mfa.gov.mn

Дүгнэлт

Монгол улс нь Хятад, Орос гэсэн хоёр том улсын дунд оршдог, газар зүйн байрлал нь маш чухал учраас Монгол улсад тээврийн ач холбогдлыг ч бий болгож байна. Газар зүйн байршлын онцлог нь улс төрийн онцлогийг нь хязгаарлаж байна. Хятад улс хөгжиж, дэлхийн бүтэц өөрчлөгдсөнтэй холбогдуулан Монгол улс газар зүйн байрлалдаа тулгуурлан Хятадтай харилцаагаа идэвхтэй хөгжүүлж, Хятадын “Бүс ба зам”-ын буухиа галт тэргэнд суух ёстой. Үүний зэрэгцээ том гүрнүүдийн хоорондын тэнцвэртэй харилцааг бий болгож, "гуравдагч хөршийн бодлого"-ыг сулруулж байж л Монгол улс үсрэнгүй хөгжилд хүрэх боломжтой.

Монгол улс Монгол, Хятад, Орос гурван улсын эдийн засгийн коридорын бүтээн байгуулалтыг идэвхтэй ахиулах ёстой. Хоёр тал Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридор болон "Бүс, зам" санаачилгын бүтээн байгуулалтыг эрчимжүүлэх шаардлагтай байна. Иймд шинэ эринд Монгол улс геополитикийг бүрэн ашиглаж, энх тайван, тогтвортой хөгжлийг идэвхтэй дэмжиж, эдийн засгийн харилцан хамаарал бүхий нөхцөл байдлыг бүрдүүлж, Монгол-Хятад, Монгол-Оросын хоёр талын хамтын ажиллагааны харилцааг идэвхтэй хөгжүүлж, дэмжих хэрэгтэй байна.

Abstract:

Shifting global power dynamics, exemplified by conflicts like the Syrian War, the United State and China trade war, and the Russia-Ukraine war, are prompting major countries to realign and form new alliances. Recognizing this evolving external environment, Mongolia, guided by its national interests and geographic position, seeks to carefully navigate its relationships with both China and Russia.

Keywords: Mongolia's unique geopolitical positioning, the impact of China's growth on Mongolia, Russia's influence on Mongolia, how Mongolia balances its relations with these two powerful neighbors, and the potential for economic development within the trilateral Mongolia-China-Russia framework.

Ашигласан ном, материал

1. 朱金春.地缘安全视野下的跨界民族认同意识研究—以二连浩特出境蒙古族为例[R].中央民族大学, 2009:78.
2. Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве междуРоссийской Федерацией и Монголией Дипломатический вестник [J]. 2003, 4.
3. Московская декларация[J].2018.№03.12.
4. 蒙中全面战略伙伴关系的进程、挑战及机遇[C], 学术研讨会论文集, 乌兰巴托, 2015年.
5. 申林.蒙古“第三邻国”外交析论[J].当代世界, 2013(4).
6. 拉·包勒德.蒙古安全环境及国防政策某些问题[J].战略研究, 2013.
7. 任雪娇.中蒙经贸合作中的蒙方因素实证分析[J].经济论坛, 2009(4).
8. Nikola Mikovic. Russian Influence in Mongolia is Declining[J]. U.S. Library of Congress ISSN. 2019(2).
9. 战略研究所.大国范围内的国家政策:蒙古国第三邻国政策[M].乌兰巴托:Munkhiin useg出版社, 2011:129.
10. 达瓦道尔吉(Davaadorj.Ts).蒙古国安全政策构想反映的保障经济安全理论与方法的一些问题[J].战略研究,2011:124.
11. 中华人民共和国驻蒙古国大使馆网站: 2017年中蒙经贸合作十大新闻 <http://mn.china-embassy.org/chn/zmgx/sbgx/t1326658.htm>.
12. Ministry of Foreign Affairs of Mongolia. www.mfa.gov.mn